

HELENA OSTROWICKA

Wydział Pedagogiki i Psychologii, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz
e-mail: hostrowicka@ukw.edu.pl

Pojęcie i badania „urządzenia”, czyli o recepcji idei Michela Foucaulta raz jeszcze

*Jedno i to samo dzieło literackie
może otworzyć równocześnie drogę
zupełnie odrębnym typom dyskursu*

Foucault 2002, s. 18

Niniejszy głos jest reakcją na tekst Magdaleny Archackiej, który okazuje się nie tyle recenzją mojej książki, ile wyrazem obrony istnienia „jedynie słusznej” interpretacji prac Michela Foucaulta. Tekst tu przedstawiony, poprzez powtórzenie kilku ważnych w mojej ocenie faktów a niedostrzeżonych przez Recenzentkę, jest próbą zachęcenia Czytelnika do przyjęcia innych linii recepcji pism francuskiego filozofa, sytuujących się poza sporem o to, kto najlepiej rozumie Foucaultowskie urządzenie (*gouvernementalité*).

Słowa kluczowe: *Michel Foucault, recepcja, urządzenie, badania pedagogiczne*

Recepcja prac M. Foucaulta w badaniach pedagogicznych jest od wielu lat przedmiotem mojego szczególnego zainteresowania. Tekstem w całości poświęconym temu zagadnieniu uczyniłam artykuł opublikowany na łamach kwartalnika „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, w którym piszę o ograniczonej, w porównaniu z innymi modelami władzy, adaptacji pojęcia urządzania (*governmentality*) na gruncie polskich badań edukacyjnych (Ostrowicka 2010). Stan ten tłumaczyłam

wówczas nieobecnością rodzimego wydania całości wykładów prowadzonych przez M. Foucaulta w latach 1978–1979 w Collège de France. Pojawienie się polskiego tłumaczenia zbiorów pt. *Bezpieczeństwo, terytorium, populacja* (2010) oraz *Narodziny biopolityki* (2011) odnotowałam z nieukrywanym zadowoleniem, mając nadzieję, że staną się one tekstami ważnymi również w badaniach pedagogicznych (Ostrowicka 2012b). W 66. numerze kwartalnika „Terazniejszość – Człowiek – Edukacja” opublikowana została recenzja mojej książki pt. *Urządzanie młodzieży. Studium analityczno-krytyczne* (Ostrowicka 2012a) pióra M. Archackiej (2014). Fakt ten przyjął z zadowoleniem jako symptom zainteresowania Foucaultowską koncepcją urządzania. Ucieszyło mnie również zainteresowanie moimi badaniami, które stały się podstawą książki *Urządzanie młodzieży. Zainteresowanie to mam nadzieję pogłębić niniejszym tekstem.*

Swoją wypowiedź sytuuję w kontekście rozważań nad recepcją idei Foucaultowskich, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii przyjęcia i rozwoju na gruncie badań edukacyjnych koncepcji urządzania. Zakładam, że odbiór dzieła możemy rekonstruować na podstawie tekstów, uznanych za jego świadectwa. O liniach recepcji dzieła M. Foucaulta na gruncie polskiej pedagogiki świadczą m.in. te publikacje, w których autorzy podejmują próby:

- 1) prezentacji i interpretacji ogólnych przesłanek i tez teorii poststrukturalnych, w tym twórczości M. Foucaulta;
- 2) analizy relacji między koncepcjami tego francuskiego filozofa a poglądami innych mu współczesnych filozofów, na przykład J. Habermasa czy J. Lacana;
- 3) rozwinięcia i zastosowania Foucaultowskiej „skrzynki z narzędziami” do badań specyficznych problemów współczesnej praktyki edukacyjnej;
- 4) omówienia i recenzji tekstów M. Foucaulta oraz prac inspirowanych badaniami tego filozofa (Ostrowicka 2010).

Odbiór dzieła opisywany bywa w kategoriach „horyzontu oczekiwań” (Jauss 1972; zob.: Ostrowicka 2010), interpretacji i nadinterpretacji, a także jako specyficznie rozumiany sposób „użycia tekstu” (zob.: Collini 1996). W bliskiej mi perspektywie postfoucaultowskiej analizy dyskursu zmaterializowana w tekście recepcja dzieła jawi się jako forma kontroli, selekcji i dystrybucji dyskursu. Wśród praktyk ograniczania i „rozrzedzania” dyskursu możliwe do rozpoznania stają się wówczas zewnętrzne wobec określonego dyskursu procedury wykluczania, zakazu i odrzucenia oraz mechanizmy wewnętrzne, wyznaczone m.in. zasadą autora i zasadą komentarza, narzucającą interpretację tekstu (Foucault 2002). Jedno dzieło – jak zauważa M. Foucault – otwiera przestrzeń dla wielu odmiennych odmian dyskursu.

Recenzja naukowa jako świadectwo recepcji dzieła jest jednym z trudniejszych gatunków wypowiedzi. Od recenzji naukowej oczekuje się bowiem przede wszystkim, aby była merytoryczna, co wymaga dobrej znajomości treści omawianej pracy i piśmiennictwa, w której jest ona ulokowana (Sternberg 2011).

Aby stało się jasne dla Czytelnika, co jest przedmiotem mojej wypowiedzi, przypomnę, że termin „urządzenie” od czasu wprowadzenia do obiegu polskiego przekładu wykładów prowadzonych przez M. Foucaulta w latach 1977–1979, w sposób prawomocny stosowany jest na określenie Foucaultowskiego *gouvernementalité* obok znanego wcześniej terminu „rządowość”. Tłumacz, M. Herer uzasadnia tę decyzję translatorską w sposób następujący:

*W wyniku zabawnego nieporozumienia – na które wskazuje Michel Senellart w „Umiejscowieniu wykładów”, odwołując się do analogicznego przypadku tłumaczeń niemieckich – termin ten przekładano do tej pory na język polski jako „rządowość”. Rozwiązanie, które proponuję w zamian [urządzenie], stanowi efekt rezygnacji z dosłowności (*gouvernementalité* to dosłownie „rządowość”) na rzecz wierności filozoficznym sensom ewokowanym przez Foucaultowskie pojęcie. Przede wszystkim chodzi tu o sens odsyłający do pewnej dynamiki, do procesu prowadzącego ostatecznie do „dominacji” tej formy władzy, którą można by nazwać «rządzeniem» nad wszelkimi innymi formami, zwłaszcza nad władzą suwerenną i dyscypliną (Herer 2010, s. 13–14).*

Wykorzystanie przeze mnie powyższej propozycji translatorskiej nie jest zatem przywoływaniem pojęcia urządzenia „metaforycznie” (Archacka 2014, s. 148), lecz uznaniem dla argumentów francuskiego wydawcy, M. Senellarta i tłumacza, M. Herera. Aby ograniczyć potencjalną „dezorientację czytelnika” (tamże, s. 147), źródła zastosowanej przeze mnie w *Urządzeniu młodzieży* terminologii wyjaśniam we *Wprowadzeniu* (Ostrowicka 2012, s. 10). Już kilka lat po przekładzie zbiorów pt. *Bezpieczeństwo, terytorium, populacja* (2010) oraz *Narodziny biopolityki* (2011) widać, że ta propozycja translatorska zyskała akceptację wśród badaczy myśli Foucaulta (np. Chutorzański 2013a; 2013b), choć oczywiście stała się również przedmiotem dyskusji (np. Czyżewski 2011). Kontrowersje wiążą się z faktem, iż termin *gouvernementalité* jest neologizmem i jako taki staje się niezwykle trudnym do przełożenia z języka francuskiego na inne języki. Tekstom M. Foucaulta zarzuca się niedostateczną precyzję językową i operowanie licznymi neologizmami (oprócz wspomnianego *gouvernementalité*, w jego pracach pojawia się np. niezwykle ważny i wieloznaczny termin *dispositif*). To jednak, co dla jednych postrzegane jest jako słabość, może stworzyć niezwykle podatny grunt do rozwoju i licznych inspiracji. M. Foucault jest jednym z najczęściej cytowanych myślicieli naszych czasów. Jego idee „zarażają” nawet na tych obszarach, które są odległe od jego zainteresowań, jak teorie organizacji i zarządzania. Rokrocznie na całym świecie organizowane są konferencje naukowe zainspirowane pracami tego filozofa, które pobudzają do ciągłej dyskusji nad interpretacjami Foucaultowskich kategorii i możliwości ich aplikacji. O pojęciu urządzenia możemy bez wahania powiedzieć, że zrobiło „karierę” we współczesnych naukach społecznych.

Tym samym dzisiaj każde zabranie głosu w sprawie „istoty” pojęcia *gouvernementalite* i „właściwych” sposobów jego aplikacji w badaniach naukowych wymaga uwzględnienia zróżnicowanych linii recepcji prac francuskiego filozofa. Próba określenia tego, co *najbardziej znamienne dla idei rządomyślności* (Archacka 2014, s. 151) bez odniesienia do tekstów M. Foucaulta, w których autor tę koncepcję rozwija (*Bezpieczeństwo. terytorium, populacja oraz Narodziny biopolityki*), jest zabiegiem ryzykownym. Jak wiemy, M. Foucault opisywał różne formy władzy, jednak tym, co dzisiaj wyznacza główne kierunki recepcji w światowych postfoucaultowskich badaniach skupionych na problematyce władzy, są wykłady wygłoszone w Collège de France w latach 1978–1979. Zignorowanie tego dorobku może budzić uzasadnione zdziwienie.

Warto pamiętać, że pojęcie „urządzenia” stało się częścią badań prowadzonych przez M. Foucaulta nad przyczynami powstania nowoczesnego państwa, wiążąc je z rozprzestrzenianiem się władzy pastoralnej i dominacją tej formy władzy, którą autor *Historii seksualności* nazywa „rządzeniem”. W wykładzie z 1 lutego 1978 roku M. Foucault definiuje pojęcie urządzenia następująco:

Przez „urządzenie” rozumiem trzy rzeczy. Po pierwsze zbiór instytucji, procedur, analiz, refleksji i taktów umożliwiających sprawowanie owej specyficznej i bardzo złożonej formy władzy nakierowanej przede wszystkim na populację, władzy opierającej się na ekonomii politycznej jako pewnej formie wiedzy i posługującej się zasadniczo urządzeniami bezpieczeństwa. Po drugie, „urządzenie” oznacza dla mnie pewną linię siły, która – w społeczeństwach zachodnich – od dawna i wciąż prowadzi do dominacji tej formy władzy, którą można by nazwać „rządzeniem”, nad wszelkimi innymi formami, zwłaszcza nad władzą suwerenną i dyscypliną. Owa linia siły sama przyczyniła się do rozwoju wielu specyficznych technologii rządzenia, a także specyficznych postaci wiedzy. I wreszcie, sądzę również, że przez „urządzenie” należy rozumieć proces albo raczej wynik procesu, za sprawą którego średniowieczne państwo sprawiedliwości, w XV i XVI wieku przekształcone w państwo administracyjne, zostaje następnie, krok po kroku, poddane „zasadzie rządów” (Foucault 2010, s. 127).

Już w tym miejscu wyraźnie widać, że sama koncepcja polityki młodzieżowej jako działań nowoczesnego państwa uzasadnianych wiedzą ekspercką o młodzieży, m.in. nauk o „psyche” (nauk „psy-”, jak powie N. Rose) wiąże się bezpośrednio z tym, co M. Foucault nazwał *gouvernementalite*. Uzasadnione jest również postrzeganie dyskursów o młodzieży jako obszaru „urządzenia międzynarodowego” (Dean 2010).

Pochopne jest, moim zdaniem, wnioskowanie o tym, co stanowi „nadrzędne pytania” w badaniach prowadzonych „przez pryzmat rządomyślności” (Archacka 2014, s. 149) na podstawie tych tekstów M. Foucaulta (*Nadzorować i karać. Narodziny więzienia oraz Podmiot i władza*), w których – co ważne – pojęcie *gouvernementalite* nie pojawia się. Analizowane przez M. Foucaulta formy władzy różnią się od siebie

w sposób istotny i czymś całkowicie oczywistym w stylu pisarstwa autora *Porządku dyskursu* jest brak spójności tez formułowanych i rozwijanych w różnych pracach. Dlatego poza wykładami M. Foucaulta *Bezpieczeństwo, terytorium, populacja* (2010) oraz *Narodziny biopolityki* (2011) warto również sięgnąć do prac i badań zainspirowanych Foucaultowską koncepcją, czyli rozległym nurtem recepcji, które zyskało już miano „studiów nad urządzeniem” (*governmentality studies*). M. Dean w książce *Governmentality. Power and rule in modern society* (2010) podkreśla dwa zasadnicze znaczenia „urządzenia”, w których drugie jest historycznie określoną wersją pierwszego. Nie rozwijając tej kwestii tutaj dodam jedynie, że pierwsze odnosi się do szczególnej formy myślenia na temat użycia władzy w nowoczesnych społeczeństwach, władzy rządzenia populacją jako określonym „zasobem”, który można „zoptimalizować”. Drugie z kolei, wskazujące na relacje między rządzeniem a myśleniem, „rozumem zarządzającym”, odsyła do problematyki wiedzy i praktyk dyskursywnych. Z tego punktu widzenia podkreśla się, iż sposób myślenia, będący częścią rządzenia jest zakorzeniony w języku i opiera się na słownictwie, teoriach, ideach i innych formach wiedzy. N. Rose (1990), jeden z kontynuatorów idei M. Foucaulta, podkreśla dwie istotne cechy urządzenia:

1) *urządzenie wymaga wiedzy o populacji jako odrębnym elemencie rzeczywistości, czyli uczynienia z cech i procesów dla niej charakterystycznych przedmiot odrębnej uwagi; w efekcie następuje produkcja i organizacja „prawd” o populacji, które są ucieleśnieniem tego, co ma być zarządzane;*

2) *urządzenie wymaga transkrypcji wiedzy, po to aby można było poddać ją kalkulacji w oparciu o takie zjawiska jak narodziny, śmierć zawarcie małżeństwa, rozwód, stan zatrudnienia, zamożność itd.; „inskrpcje” przekładają populacje na ślady materialne: pisemne raporty, tabele, mapy, wykresy, a przede wszystkim liczby (Ostrowicka 2012a, s. 41).*

Studia nad urządzeniem to badania „warstw wiedzy i działania” (Rose 1990), nie są ograniczone do analizy wiedzy, ale odnoszą się także do badania aparatów i narzędzi potrzebnych do sprawowania władzy, do tego, co T. Lemke (2001) nazwał „interwencjami”, a M. Dean (2010) dziedziną „technę”. Obok analizy wiedzy równie istotne są pytania o sposoby, mechanizmy, technologie i słownictwo, dzięki którym nowoczesne państwo „kieruje kierowaniem się”. Uważam, że praktyki dyskursywne i niedyskursywne, których obiektem jest młodzież, mogą być postrzegane jako element procesu urządzenia społeczeństwa.

Kolejna kwestia dotyczy pojęć rządzenia i zarządzania. Foucaultowskie rządzenie nie jest zawężone do „sprawowania władzy politycznej”, a „zarządzanie” nie odnosi się tylko do ekonomii, jak pisze M. Archacka (Archacka 2014, s. 148). Badania M. Foucaulta (2010) pokazały, że termin „rządzenie” przywołuje nie tylko polityczne konotacje. Od XVII wieku pojęcie „rządzenia” dyskutowane było także w tekstach religijnych, medycznych, pedagogicznych i filozoficznych. Oprócz rządzenia pań-

stwem, pojęcie rządzenia odnosiło się do problematyki kierowania sobą, rodziną, dziećmi. Tym samym M. Foucault nadał współczesnemu pojęciu „rządzenia” szerszy zakres i treść – od kierowania innymi po kierowanie sobą, definiując „rządzenie” jako „kierowanie kierowaniem”, „kierowanie zachowaniem”¹. Z kolei w wykładach na temat neoliberalnego modelu zarządzania rozwinął on pojęcie „przedsiębiorcy samego siebie”, który zarządza sobą znacznie dalej niż tylko w sensie ekonomicznym (Foucault 2011).

W liniach adaptacji kategorii *gouvernementalité* na gruncie różnych dyscyplin naukowych i kierunków badawczych zauważalne jest zainteresowanie technologiami władzy i ich „racjonalnościami”, mniej zaś technikami siebie. Wydaje się to zrozumiałe, gdyż w ostatnich tekstach M. Foucaulta, w których koncentruje się on na problemach podmiotu i prawdy, znika zainteresowanie „urządzeniem” (Foucault 2012). Dla przykładu, przywołany już wcześniej M. Dean (2010) postrzega „urządzenie” jako złożoną kombinację różnych technik władzy (suwerennej, dyscyplinarnej, rządzenia). Moim zdaniem, mocno kontrowersyjne jest stwierdzenie, że *techniki tworzenia siebie i praktyki kształtowania własnej osobowości są najbardziej znamienne dla idei rządymyślności* (Archacka 2014, s. 151). W literaturze przedmiotu mamy liczne przykłady analiz zarządzania nie poprzez koncentrację na „technikach siebie”, ale poprzez analizę „reżimów praktyk” (Dean 2010), czyli mniej lub bardziej zorganizowanych w danym czasie i miejscu sposobów tworzenia wiedzy, problematyzowania i praktykowania. „Reżimy praktyk” są praktykami instytucjonalnymi, zawierającymi różne sposoby czynienia z nich przedmiotów wiedzy i poddawania problematyzacji. „Reżimy praktyk” powołują do życia i określają „przedmioty” swoich praktyk (takie, jak np. „zdolny uczeń”, „młodociany przestępca”, „trudna młodzież”), sposoby i cele postępowania z nimi, oraz definiują profesjonalne i instytucjonalne umiejscowienie (tamże). Zdaniem M. Deana (tamże), ta zależność „reżimów praktyk” od form wiedzy wyjaśnia ich powiązanie z określonymi, wyraźnymi „programami”, wykorzystującymi pewne typy wiedzy do działania na pragnienia, aspiracje i potrzeby osób znajdujących się w ich obrębie. O takich „programach” była mowa w *Urządzaniu młodzieży*.

Ponieważ nie znajduję tutaj miejsca na szczegółowe omówienie tego zagadnienia, wspomnę jedynie o recepcji koncepcji zarządzania na gruncie krytycznych badań polityki edukacyjnej, które mają już długą tradycję i bogatą literaturę, a które z powodów moich zainteresowań badawczych stały się źródłem inspiracji w *Urządzaniu młodzieży*. Mowa o pracach wiążących koncepcję zarządzania z analizą szeroko rozumianej polityki edukacyjnej², o badaniach procesów *governmentalization of Europe, neoliberal governmentality, professionalization of school counseling* czy

¹ M. Foucault wykorzystuje podwójne znaczenie francuskiego słowa *conduite*, oznaczającego zarówno „kierowanie”, „prowadzenie”, jak i „zachowanie”.

² W szerokim ujęciu polityka edukacyjna nie jest synonimem praktyki oświatowej, lecz pojęciem nawiązującym do szerokiego rozumienia edukacji (zob. np.: Milerski, Śliwerski 2000).

governmentality of lifelong learning (m.in. prace S. Balla, J. Marshalla, M. Olssena, M. Petersa, J. Masscheleina, M. Simonsa, W. Waltersa, J. H. Haahra, T. Besley, N. Fejesa, K. Nicol³). Choć wymienieni badacze podejmują zróżnicowaną problematykę, łączy ich zainteresowanie szczególnymi formami polityk publicznych, społecznych i edukacyjnych rozpatrywanych w optyce urządzania. Trudno przecenić wkład tego nurtu badań dla zrozumienia współczesnych procesów „urządowienia” praktyki edukacyjnej.

Opowiadam się za niewykluczeniem z dyskursu o urządzaniu tych nurtów badań postfoucaultowskich, które wiążą tę koncepcję z demystyfikacją procedur rządzenia w szeroko rozumianej polityce edukacyjnej. Dzięki zdystansowanej perspektywie poznawczej dostarczają one cennych ustaleń na temat wzajemnego przenikania się, wzmacniania tudzież anulowania, marginalizowania dyskursów politycznych, medialnych i eksperckich w określonym społeczno-kulturowym otoczeniu.

Zaproponowana przeze mnie w *Urządzaniu młodzieży* narracja jest efektem próby zastosowania pojęcia „urządzania” i dorobku krytycznych studiów nad młodzieżą do badania „polityki jako dyskursu” (Ball 1993, s. 10–17), tj. do pogłębienia związku między studiami nad urządzaniem a badaniem szeroko rozumianej polityki młodzieżowej. Celem badań uczyniłam *rekonstrukcję i krytykę dyskursów o młodzieży (w ramach pewnego historycznie określonego „pola dyskursywnego”) i ostatecznie identyfikację relacji wiedzy-władzy, w której znajduje oparcie i legitymizację praktyka sprawowania władzy nad współczesną młodzieżą* (Ostrowicka 2012a, s. 10). W tak zakreślonym polu nie znalazły się wypowiedzi na temat *usytuowania młodzieży w kontekstach funkcjonowania społecznego* ani próby systematyzacji i kategoryzowania „jej świata” (Archacka 2014, s. 147). Wbrew narzucającym interpretację komentarzom M. Archackiej, książka o „urządzaniu młodzieży” nie wpisuje się w rozległy obszar tzw. badań młodzieży (nazywanych również badaniami nad młodzieżą), lecz przeciwnie – problematyzuje kategoryzację opartą na wieku, a co za tym idzie – „naturalność” opisów, wyjaśnień i interpretacji sytuacji, zachowań, zdarzeń w czytelnych kategoriach stratyfikacji kalendarza. M. Foucault badał proces urządzania państwa – przemiany władzy dyscyplinarnej i suwerennej w aparat bezpieczeństwa i regulacji populacji. Podobnie możemy mówić o urządzaniu młodzieży. Odkrycie wieku dojrzewania i włączenie wiedzy na temat populacji młodzieży do praktyk rządzenia wpisuje się w ogólne zmiany w relacjach władzy, opisane przez M. Foucaulta w wykładach prowadzonych w Collège de France. Badanie dyskursów nauki, rządu i mediów nie ogranicza się do badania instytucji, lecz zgodnie z zasadą wyrażoną przez M. Foucaulta podczas wspomnianych wykładów badanie to zmierza do wykroczenia poza perspektywę instytucji i analizę wiedzy-władzy na tle czegoś bardziej ogólnego, a co w prowadzonych przeze mnie badaniach nazwałam „reżimami redukcji niepewności” (Ostrowicka 2012a). Ta gene-

³ Pozwolę sobie pominąć tutaj spis literatury przedmiotu. Bibliografia wybranych prac z zakresu *governmentality studies* znajduje się w książce *Urządzanie młodzieży* (Ostrowicka 2012, s. 205–218).

alogiczna metoda odsłoniła technologie władzy, m.in. technologie przejrzystości, dyferencjacji, technologie sprawczości i osiągania rezultatów (tamże, s. 163–198). Badania „polityki jako dyskursu” nie ujmują polityki młodzieżowej jako odpowiedzi na istniejące problemy, lecz przeciwnie – polityka jest dyskursem, w którym kreowane (tworzone i przetwarzane) są zarówno problemy, jak i ich rozwiązania (Goodwin 1996).

W łatwy sposób może zostać oddalony zarzut nieuwzględnienia w badaniach tego typu pytań o to, w jaki sposób wolna jednostka, podlegając mechanizmom regulacji, sprawuje władzę nad sobą, dokonuje wolnych wyborów, zyskuje poczucie odpowiedzialności za własne decyzje, jak to się dzieje, że ludzie podejmują właśnie takie decyzje, dlaczego dokonują takich wyborów i innych pytań formułowanych w podobnej, psychologizującej optyce⁴ (Archacka 2014, s. 149). Są to bowiem pytania stawiane z perspektywy epistemologicznej i ontologicznej różnej od tej, która została przyjęta w *Urządzaniu młodzieży*. Wymagają zatem zupełnie innych badań. Teksty M. Foucaulta zachęcają do wyjścia poza narzucające się i jednoznaczne opozycje, m.in. do przekroczenia dychotomicznego myślenia o władzy i wolności. Z perspektywy *governmentality* modernistyczny rozdział między subiektywnością jednostki a rządem (*government*) nie jest, moim zdaniem, możliwy do przyjęcia. Perspektywa epistemologiczna *Urządzania młodzieży* pozwala wnioskować o „wytwarzaniu podmiotów” (sformułowanie M. Foucaulta), które stanowi nieodłączny element wiedzy-władzy, „reżimów praktyk” wpisanych we współczesne rządzenie młodzieżą.

Poza tęsknotą za uwalnianymi spod władzy podmiotami, tekst M. Archackiej zdradza nostalgię za jakąś esencjalnie pojętą rzeczywistością, gdy poszukuje odpowiedzi na pytania o to, *co dzieje się pomiędzy poziomami zaplanowanej teorii a rzeczywistością*, *co dzieje się na przecięciu oficjalnego programu z rzeczywistością i jej aktorami* (tamże, s. 148). Uważna lektura tekstów M. Foucaulta poświęconych analizie dyskursu i archeologii wiedzy (np. Foucault 1977; 2002) pozwala dostrzec i zrozumieć znaczenie, jakie przypisywał ten filozof praktykom dyskursywnym. Analizowane przeze mnie programy i dyskursy nauki, rządu i mediów nie są „teorią” oderwaną od „rzeczywistości”, lecz właśnie praktyką, która stanowi część naszej rzeczywistości. Oddając ponownie głos M. Deanowi (2010), do którego analityki rządzenia odwołuję się w pracy, dodam: programy są wewnętrzną cechą działań „reżimu praktyk”, nie zaś powodem ich istnienia. Przyjęte w *Urządzaniu młodzieży* założenia epistemologiczne zawarte są m.in. w tezie głoszącej, iż *władza i wiedza dochodzą do swego określenia w dyskursie* (Foucault 1995, s. 90). Opierając się na problematyzacji jako metodzie badawczej, dążyłam do ustalenia, w jaki sposób pewne formy wiedzy o młodzieży uprzywilejowują określone technologie władzy.

⁴ Trudno jest mi również w tych pytaniach dostrzec główne problemy badań „technik siebie”.

Studia na urządzeniem uwzględniają badanie języka i sposobów, w jakie wyrażane są problemy o znaczeniu politycznym, łącząc się z analizą dyskursu w wersji poststrukturalnej (Walters, Haahr 2011). Przyjmując perspektywę poststrukturalną, z pełną świadomością zrezygnowałam z podejmowania problemu emancypacji. Wbrew różnym interpretacjom (Archacka 2014), dostrzeżenie wielości źródeł, z których czerpie współczesna teoria krytyczna, nie nakłada – w moim przekonaniu – „przymusu” czynienia problemu oporu i niezgody z kwestiami „zasadniczymi”. Po Foucaultowsku rozumiana postawa krytyczna jest problematyzacją i próbą poszukiwania odpowiedzi na pytanie o to, *jaka część tego, co dane nam jest jako uniwersalne, konieczne, obowiązuje stanowi to, co pojedyncze, przygodne, arbitralne, ograniczone* (Foucault 2000, s. 289). Praca krytyczna w duchu Foucaultowskim, taka, którą próbuję wprowadzić do własnej praktyki badawczej, to próba „pomyślenia inaczej” poprzez denaturalizację dyskursów o młodzieży kształtujących współczesną politykę młodzieżową, to również praca wykonywana na sobie samym jako badaczu usytuowanym w określonym miejscu i czasie historycznym, wyrażana dystansem wobec arbitralnie przyjętych definicji pojęć i metody.

Daleka jestem od myślenia o zaproponowanej przez siebie narracji o urządzeniu młodzieży jako o jedynej „prawomocnej” interpretacji tego, co M. Foucault miał na myśli, pisząc o *gouvernementalité*. Niepokojący jest moim zdaniem taki zabieg, w którym postulowana jest jedna słuszna wykładnia i właściwa metoda analizy, co więcej – bez uzasadnienia w tekstach M. Foucaulta, w których autor tę koncepcję rozwija. Łatwo wówczas o wpadnięcie w pułapkę *uwięzienia i skolonizowania (...)* *myślenia*, przed którą jesteśmy ostrzegani w tekście M. Archackiej. Taki styl recepcji uruchamia, w moim odczuciu, dyskurs „kolonizacji” M. Foucaulta. Bliższa jest mi inna linia przyjęcia pism tego filozofa, którą trafnie ujął D. Eribon (1991, s. xi), jeden z biografów autora *Porządku dyskursu: there are several Foucaults – a thousand Foucaults*.

Jestem wdzięczna M. Archackiej za wskazanie nowych tropów badawczych, których nie uwzględniłam w *Urządzeniu młodzieży*. Na swoje usprawiedliwienie mogę jedynie powiedzieć, iż nie stawiam pytań, które w opinii Recenzentki powinny zostać postawione, ponieważ są to pytania na zupełnie inny projekt badawczy. Moja książka powstała w efekcie zetknięcia z myślą M. Foucaulta, nie pretenduje jednak do miana „wielkiej narracji” o urządzeniu ani do wykorzystania, jak pisze Recenzentka, „w pełni” Foucaultowskiej skrzynki z narzędziami. Zamiar taki postrzegam zresztą za skazany z góry na niepowodzenie, by nie powiedzieć – za szkodliwy. Swoje intencje wyraziłam jasno we *Wprowadzeniu* i jeszcze raz powtórzę:

Przedstawiona książka ma na celu włączenie polskiego kontekstu do międzynarodowych studiów poświęconych dyskursom o młodzieży. Niniejszy wywód jest jednak tylko jednym z możliwych. Zdaję sobie sprawę z tego, iż przedstawione schematy porządkujące, które umieszczają analizowane teksty w określonych

kategoriach, mają dyscyplinujący charakter. Narzucają pewien porządek dyskursu, z którym niekoniecznie zgodzą się Autorzy tekstów wykorzystanych przeze mnie do opowiedzenia własnej narracji. Zdaję sobie sprawę z uprzywilejowanej pozycji, jaką zajmuję jako badacz konstruujący przedmiot swoich analiz. Wierzę jednak, że przedstawiona praca otwiera, a nie domyka przestrzeń krytycznej refleksji nad stanem i perspektywami urządzania młodzieży (Ostrowicka 2012a, s. 16–17).

Zamiast toczenia sporu o to, co „naprawdę” miał na myśli autor *Narodzin biopolityki* i kto go najlepiej rozumie, mam nadzieję zachęcić Czytelnika, również niniejszym głosem, do badania linii recepcji i rozwoju badań, dla których źródłem impulsów był M. Foucault.

Bibliografia

- ARCHACKA M., 2014, Rec., Helena Ostrowicka, *Urządzanie młodzieży. Studium analityczno-krytyczne*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków, Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja, nr 2.
- BALL S.J., 1993, *What is policy? Texts, trajectories and toolboxes*, Discourse: The Australian Journal of Educational Studies, 13(2).
- CHUTORAŃSKI M., 2013a, *Pojęcie i konteksty wychowania w pracach Michela Foucaulta*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław.
- CHUTORAŃSKI M., 2013b, *Urządzanie uniwersytetu*, [w:] M. Czerepaniak-Walczak (red.), *Fabryki dyplomów czy Universitas? O „nadwiślańskiej” wersji przemian w edukacji akademickiej*, Impuls, Kraków.
- COLLINI S. (red.), 1996, *Interpretacja i nadinterpretacja*, Znak, Kraków.
- CZYŻEWSKI M., 2011, *Polskie przekłady literatury humanistycznej i „społeczeństwo wiedzy”*, Przegląd Socjologii Jakościowej, nr 2.
- DEAN M., 2010, *Governmentality. Power and rule in modern society*, Sage, London.
- ERIBON D., 1991, *Michel Foucault*, Harvard UP, Cambridge, MA.
- FOUCAULT M., 1977, *Archeologia wiedzy*, PWN, Warszawa.
- FOUCAULT M., 1995, *Historia seksualności*, Czytelnik, Warszawa.
- FOUCAULT M., 2002, *Porządek dyskursu, słowo/obraz/terytorium*, Gdańsk.
- FOUCAULT M., 2010, *Bezpieczeństwo, terytorium, populacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- FOUCAULT M., 2011, *Narodziny biopolityki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- FOUCAULT M., 2012, *Hermeneutyka podmiotu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- GOODWIN N., 1996, *Governmentality in the Queensland Department of Education: policies and the management of schools*, Discourse, 17(1).
- HERER M., 2010, *Od tłumacza*, [w:] M. Foucault, *Bezpieczeństwo, terytorium, populacja*, Warszawa.
- LEMKE T. 2001, *The birth of biopolitics. Michel Foucault's Lecture at the Collège de France on Neo-liberal Governmentality*. "Economy and Society", przeł. E. Charkiewicz, dostępny na stronie: www.ekologiasztuka.pl
- MILERSKI B., ŚLIWERSKI B. (red.), 2000, *Pedagogika. Leksykon*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- OSTROWICKA H., 2010, *Horyzont oczekiwania – z recepcji myśli Michela Foucaulta w badaniach pedagogicznych*, Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja, nr 3.

- OSTROWICKA H., 2012a, *Urządzanie młodzieży. Studium analityczno-krytyczne*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- OSTROWICKA H., 2012b, *Foucaultowska koncepcja „urządzania” w krytycznej refleksji nad neoliberalną polityką edukacyjną*, *Kultura i Edukacja*, nr 1.
- ROSE N., 1990, *Governing the soul: The shaping of the private self*, Routledge, London–New York.
- STERNBERG R.J., 2011, *Recenzowanie prac naukowych w psychologii*, Wydawnictwo Paradygmat, Warszawa.
- WALTERS W., HAAHR J.H., 2011, *Rządzenie Europą. Dyskurs, urządzanie i integracja europejska*, PWN, Warszawa.

The concept of “gouvernementalité” and its investigation – once again about the reception of Michel Foucault’s idea

This voice is a reaction to Magdalena Archacka’s text, which is not so much the review of my book, but the defence of “the only correct” interpretation of Michel Foucault’s works. By the means of repeating several facts, which, in my opinion, are important, but unnoticed by the reviewer, the text presented hereby is an attempt to encourage the Reader to adopt different lines of receiving the French philosopher’s works, outside the dispute of who understands the Foucauldian *gouvernementalité* better.

Keywords: *Michel Foucault, reception, gouvernementalité, pedagogical research*